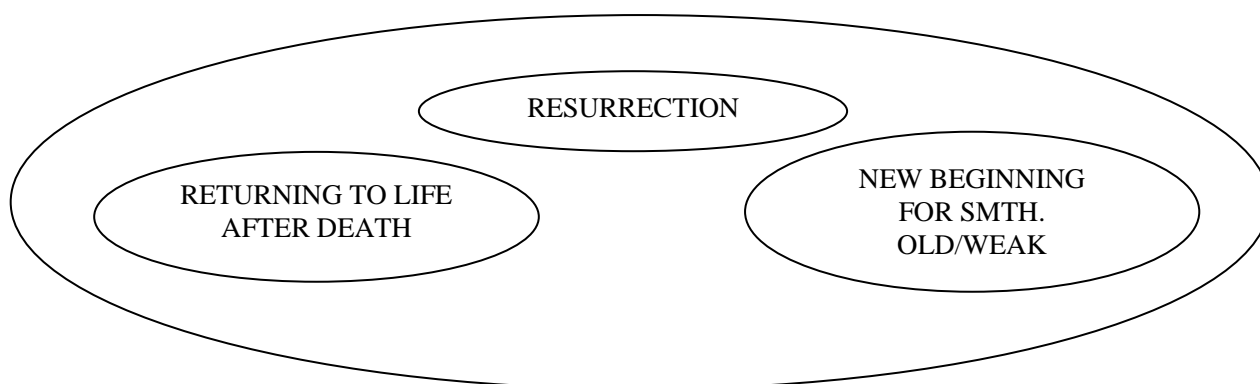

АВТОРСЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Кузнєцова Г. В., кандидат філологічних наук
Житомирський державний університет ім. Івана Франка

Спостереження над функціонуванням фразеологічних одиниць (далі ФО) у письмовому мовленні завжди залишається актуальним, особливо їх потенції при авторських модифікаціях. Аналіз використання ФО в текстах творів відомого шотландського письменника І. Ренкіна свідчить про те, що фразеологізми здатні виконувати важливу роль у формуванні художнього дискурсу. Дискурс розуміємо як мовленнєву діяльність, інформаційним наслідком якої є текст (нашому випадку – художній текст) як аналог живої комунікації [1, с. 136; 2, с. 285].

Розглянемо особливості використання ФО в тексті роману “Resurrection Men” [3], де йдеться про спеціальні дисциплінарні курси для офіцерів поліції, на яких поліціанти отримують підвищення професійної комунікації. Основним методом роботи на курсах є повторний розгляд безнадійних кримінальних справ, тобто “воскресіння” таких справ. Слід зазначити, що ключовий концепт роману, RESURRECTION, актуалізований у заголовку, є складним фреймом, який можна схематично зобразити таким чином:

У зав'язці роману ключовий концепт актуалізується спершу в розумінні другого слота (NEW BEGINNING...), причому засобом його актуалізації

виступає трансформована ФО (*you can't teach an old dog new tricks*) (старого пса нових фокусів не навчиш):

Rebus shrugged. "We're here on a refresher course", he admitted. "Teaching old dogs new tricks, eh?" The man lifted his beer [3, p.17].

Тут спостерігаємо вербалізацію слота NEW BEGINNING через вираз *refresher course*, який іронічно тлумачиться шляхом використання ФО, що зазнає трансформації: (*you can't teach an old dog new tricks* → *teaching old dogs new tricks*). Іронія притаманна головному персонажу роману Джону Рібасу, який, маючи за плечима багаторічний досвід старшого поліцейського інспектора і сотні складних розв'язаних кримінальних справ, сприймає свої перебування на цих курсах як професійне й особисте приниження.

У подальшому контексті письменник вдається до застосування мовної гри, коли компонент названої ФО *new tricks, new, old* вживаються не як компоненти ФО, а як метафори, що знову надає тексту відтінку легкої іронії, висловленої іншим персонажем, керівником курсів Теннантом:

"Case management, gentlemen. Well, you're old pros, aren't you? You know how to manage a murder inquiry. No new tricks to be learned?" Rebus remembered Tennant's words to him last night at the bar: he'd been on a fishing expedition, wondering how much Rebus would say... "That's why I'm not going to bother with new tricks. Instead, how about sharpening up the old ones, eh? Some of you will know about this part of the course. I've heard it called 'Resurrection'. We give you an old case, something dormant, unsolved, and we ask you to take another look." (p. 24).

Тут спостерігаємо протиставлення метафор *old pros (old professionals)* та *new tricks*, яка вживається в значенні 'нові професійні методики'. Значення цих метафор сприймається в належному сенсі тільки на фоні фразеологічного значення ФО (*you can't teach an old dog new tricks*). Тобто тут спостерігається явище подвійної актуалізації компонентів ФО, під яким дослідники розуміють актуалізацію ФО у своєму нормативному значенні з виокремленням одного або

більше компонентів цієї ж ФО в самостійне слово (фразу) в нефразеологічному значенні. В таких випадках в контексті актуалізується одночасно як фразеологічне значення мовної одиниці, так і її пряме значення [5, с. 36; 6, с. 62]. В аналізованому фрагменті саме подвійна актуалізація компонентів ФО *old, old dogs* та *new tricks* утворює мовну гру.

У наведеному текстовому фрагменті актуалізовано обидва фрейми ключового концепту тексту: мовна гра з використанням компонентів ФО актуалізує фрейм NEW BEGINNING ..., тоді як використання назви курсів RESURRECTION з подальшим роз'ясненням актуалізує фрейм RETURNING TO LIFE. На наш погляд, підсвідомі когнітивні зусилля, потрібні адресатові для адекватного розуміння цього фрагменту, привертають увагу адресата до мовленнєвих актуалізаторів зазначеного концепта, особливо за умов повторення цих актуалізаторів, що й спостерігається в тексті роману "Resurrection Men".

Мовну гру спостерігаємо також в іншому фрагменті тексту, де словосполучення *old dogs* та *new tricks* вживаються метафорично, і їх розуміння базується на текстоцентричних асоціаціях [7, с. 236] зазначених словосполучень з аналізованою ФО у попередньому контексті. Наприклад:

"So... how's it going?" he asked.

"Never mind that, how's Tulliallan?"

"As some of the teachers would say, we have a new tricks-old dog interface scenario" [3, с. 19].

Тут метафоричне використання компонентів аналізованої ФО, які беруть участь у побудові виразного метафоричного епітета, набуває додаткової текстової значущості в силу повторюваності вживання словосполучень *new tricks* та *old dogs* (близько 20 випадків вживання у романі), і таким чином підкреслюється дискурсивна роль як самої ФО, так і її названих компонентів – вони виступають основними мовленнєвими актуалізаторами ключового концепту аналізованого дискурсу.

Іще більшою виразністю відзначається, на наш погляд, використання ФО в тексті більш раннього роману І. Ренкіна “Knots and Crosses” [8]. У заголовку використано фразу, перший компонент якої є омофоном компоненту ФО *noughts and crosses* – ‘хрестики й нолики’ (дитяча гра), тобто заголовок – це трансформована ФО, яка є лінгвістичною основою для численних випадків ігри слів у подальшому контексті. У романі йдеться про маніяка-вбивцю, який за багато років до описуваних подій служив з головним персонажем – поліцейським у спеціальному військовому підрозділі, і вже у зрілому віці вирішив помститися за щось вигадане колишньому другові – викрасти і вбити його єдину дочку. Злочинець час від часу надсилає поліцейському інспектору Рибасу листи та чудні сувеніри – маленькі шматочки мотузки з вузликами або хрестики, зв’язані з двох сірників. У першій половині тексту смисловий зв’язок з базовою ФО практично не відчувається. Наявна лише слухова асоціація (*knot* → *nought*), проте окремі компоненти ФО-трансформа дістають численних вживань у прямому значенні, наприклад:

“On his way to switching off the thermostat, he [Rebus] stopped at the front door to pick up the day’s mail. One of the letters was unstamped and unfranked. [...] Checking in the envelope, laconic now and expecting to find the knotted string, he found instead two matchsticks, tied together with thread into the shape of a cross [8, с.40].

У тексті налічується вісім прикладів такого вживання компонентів *knot* та *cross*.

Оскільки головний персонаж роману Джон Рібас неодноразово пригадує гру в хрестики нулики зі своїм колишнім товаришем, використання омофонів *knot* і *nought* актуалізує не два фрейма, як у попередньому романі, а два концепти KNOT/ВУЗОЛ і NOUGHT/НУЛИК. Якщо другий концепт може сприйматися адресатом метафорично (нульовий результат пошуку Дж. Рібаса), то мовленнєві актуалізатори першого концепту й другий компонент ФО *cross/crosses* вживаються не тільки метафорично й шляхом подвійної актуалізації, а вони

використовуються у складі інших ФО, що забезпечує повторюваність актуалізації виражених ними концептів і сприяє підсиленню різноманітних асоціацій. Наведемо приклади:

So there was to be no regularity about his [the criminal's] choice of age-groups. The randomness continued unabated. It was driving Anderson nuts.

But Anderson would never admit that the killer had his beloved police force tied in knots. Tied in absolute knots [8, с. 93].

Тут автор використовує ФО *tie smb. in knots* – ‘ставити в скрутне становище, заганяти на слизке’ як парцельовані конструкції. Частотне використання названих компонентів ФО створює додатковий нюанс смислу, заданий переносними значеннями аналізованих слів: *knot* – ‘скрута’, *cross* – ‘знак чогось зловісного’. Доцільно окремо наголосити, що такі нюанси смислу задаються автором заголовками розділів:

Part I. “There are clues everywhere”

Part II. “For those who read between the times”. Part IV. “The Cross”.

Part III. “Knot”.

Part V. “Knots and Crosses”.

Заголовок першої частини створює смисловий зв'язок з переносним значенням компонента трансформованої ФО *knot*. Заголовки третьої, четвертої та п'ятої частин є узагальнюючими сигналами додаткового смислу, які знаходять подальшу актуалізацію в контекстах відповідних розділів. Цікаво відзначити заголовок другого розділу, що також включає ФО-трансформ: *read between the lines* → *read between the times*, де слово-замінник *times* легко римується зі словом-прототипом *lines*.

Усього в романі виділено 24 фрагменти з використанням компонентів трансформованої ФО *noughts and crosses* та їх омонімами. Їх аналіз свідчить про інтендованість вживання цих мовленнєвих засобів з метою досягнення необхідної автору виразності й про майстерність письменника щодо використання семантичних потенцій ФО в цілому.

У наших попередніх роботах [9; 10] було показано, що І. Ренкін використовує ФО для заголовків 31% усіх написаних ним до тепер творів, у всіх з них прослідковуються цікаві прагматичні ефекти вживання базових і трансформованих ФО в текстах його романів і оповідань. Зроблений вище аналіз разом з попередніми спостереженнями дозволяє стверджувати, що техніка використання ФО та їх модифікацій для побудови цікавої й виразної мовної гри може розглядатися як яскрава риса індивідуального авторського стилю письменника.

Література

1. Rankin. Resurrection Men. – N.Y.: Little, Brown and Company, 2007. – 510 p.
2. Кузнєцова Г. В. Прагматичні особливості авторського використання фразеологізмів з семантичним зрушенням (на матеріалі англомовних текстів) // Семантика мови і тексту: Матеріали ІХ міжнар. науково-практ. конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2006). – Івано-Франківський націон. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – С. 358-360.
3. Rankin I. Knots and Crosses. – L.: Orion House, 2002. – 226 p.